

Студенти 3 курсу
факультету обліку і аудиту ХНЕУ

ПОЛІПШЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ БАНКАМИ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто методику оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків України. Проаналізовано проблему вибору показників для оцінки кредитоспроможності. Обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення методології оцінки кредитоспроможності позичальників банків України.

Аннотация. Рассмотрена методика оценки кредитоспособности заемщиков коммерческих банков Украины. Проанализирована проблема выбора показателей для оценки кредитоспособности. Обоснованы рекомендации по совершенствованию методологии оценки кредитоспособности заемщиков банков Украины.

Annotation. The method of assessing the creditworthiness of borrowers of commercial banks in Ukraine is studied. The problem of selecting indicators for assessing creditworthiness is analyzed. The recommendations for improving the methodology for assessing the creditworthiness of the borrowers of Ukrainian banks are proved.

Ключові слова: кредитоспроможність, фінансовий стан, позичальник, кредит, кредитний ризик, рейтинг, оцінка кредитоспроможності.

Кредитоспроможність позичальника банком у теперішній час – це комплексна якісна оцінка, результат аналізу, під час якого накопичується необхідна для прийняття рішення інформація. Зважаючи на це, банк приймає рішення про обґрунтованість та умови надання кредиту (доцільність продовження кредитних відносин або їх припинення).

Метою дослідження є теоретичне опрацювання можливих напрямів поліпшення системи оцінки кредитоспроможності позичальників українськими банками. Проблематику щодо визначення кредитоспроможності позичальників детально досліджували зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема: О. Лаврушин, І. Балабанов, О. Бакунов, Т. Бєня, В. Ковальов, С. Сагілевич, І. Нестеренко, С. Покропивний, М. Чумаченко, Ф. Бутинець та ін. Однак чимало питань щодо методики оцінки кредитоспроможності позичальників потребують подальшого дослідження та наукових розробок.

Сьогодні в банках України застосовується багато методик визначення кредитоспроможності позичальника. Кожен банк розробляє власну систему оцінки, враховуючи певні особливості кредитної політики, технологічний потенціал, спеціалізацію, конкретні умови кредитного договору, пріоритети в роботі, позиціонування на ринку, стан взаємовідносин із клієнтами, рівень економічної та політичної стабільності в державі тощо. Водночас є методика Національного банку України щодо оцінки фінансового стану позичальників, яка була затверджена ще в 2000 році [1] та має суттєве значення при формуванні резервів комерційними банками під можливі втрати від кредитних операцій. Різні методики відрізняються одна від одної кількістю показників, які є складовими загального рейтингу позичальника, а також окремими підходами до індикативних характеристик та пріоритетністю кожної з них. Однією з найважливіших проблем, з якою мають упоратися вітчизняні банки, є визначення системи показників, які б комплексно характеризували кредитоспроможність позичальників [2].

Фінансова криза, яка суттєво вплинула на банківську систему України, непрозорість банків щодо якості їхніх кредитних портфелів, і, як наслідок, їхньої фінансової стійкості, засвідчили наявність суттєвих недоліків щодо методів оцінки реального кредитного ризику. Водночас значна частка іноземного капіталу в банківській системі України та впровадження західних технологій оцінки кредитоспроможності, рейтингу банків призводять до суттєвих розбіжностей між методами оцінки кредитного ризику української та західної банківських шкіл.

Уперше поняття "кредитоспроможність" з'явилося в економічній літературі у XVIII ст. У своїх роботах його використовували А. Сміт та Д. Кейнс, Н. Бунге, О. Лаврушин у науковій роботі [3] детально подав аналіз еволюції кредитоспроможності, від початку розвитку банківської справи до сучасного етапу.

Зараз серед науковців та практиків широко використовується таке визначення: "кредитоспроможність позичальника – це можливість щодо здійснення угод із надання фінансовою установою кредиту на умовах повернення, строковості та платності або, іншими словами, спроможність до здійснення кредитної угоди".

У процесі управління кредитним ризиком комерційні банки використовують сукупність критеріїв та показників, розгляд та аналіз яких дає змогу зробити висновок про рівень кредитоспроможності позичальника [4].

Упродовж багатьох десятиліть зарубіжні комерційні банки на практиці використовували різні системи оцінки кредитоспроможності клієнтів. Чимало з них витримали перевірку часом і використовуються зараз у світовій практиці. Основна проблема полягає в тому, що розгляд лише фінансових показників підприємства недостатній для виявлення рівня його кредитоспроможності в цілому. Аналіз сукупності кількісних та якісних показників позичальника дав змогу перейти до інтегрального значення – кредитного рейтингу. Рейтингом кредитоспроможності (кредитним

рейтингом) є універсальне значення, сформоване на підставі значень певної кількості показників.

Рейтинг кредитоспроможності визначається як оцінка ризику позичальника на основі чітких рейтингових критеріїв, на яких також ґрунтується оцінка ймовірності дефолту. Визначення рейтингу має включати опис ступеня ризику дефолту, що є типовим для позичальників цієї категорії, та критерії, які використовуються для цього рівня кредитного ризику.

Термін "рейтингова система" включає методи, процедури, системи контролю та збору даних, а також інформаційні системи, які сприяють здійсненню оцінки кредитного ризику, затвердженню внутрішніх рейтингів, визначенню якісних та кількісних оцінок ймовірності дефолту та збитків [5].

Процес присвоєння кредитного рейтингу полягає в переході від декількох показників, властивих діяльності позичальника до агрегованого значення одного показника, що характеризує клас кредитоспроможності. Поява рейтингу зумовлена необхідністю визначення єдиного показника, що має високий рівень інформативності при аналізі кредитоспроможності.

Кредитний рейтинг використовується банками для різних цілей, зокрема для:

- визначення вартості ресурсів (низький рівень кредитоспроможності збільшує надбавку за ризик, зменшуючи таким чином привабливість залучення коштів);

- формування резервів під можливі втрати за позиками;

- визначення лімітів кредитування;

- аналізу кредитного портфеля в розрізі класів кредитного рейтингу з метою оцінки кредитного ризику;

- винагороди кредитних працівників.

Кредитний рейтинг доцільно розглядати в кількох площинах:

- з позиції органів банківського нагляду;

- з позиції комерційних банків.

Основними документами банківського нагляду, що регламентують порядок розрахунку кредитного ризику в Україні, є нормативні документи Національного банку України, зокрема Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [1]. Відповідно до положення, класифікація виданих позик та оцінка кредитного ризику здійснюються на комплексній основі: залежно від фінансового стану позичальника, оціненого із застосуванням підходів, що використовувалися у вітчизняній і міжнародній банківській практиці, спроможності позичальника погашати основну суму боргу і сплачувати банку визначені договором відсотки, комісійні та інші платежі, а також залежно від інших критеріїв, наведених у цьому положенні.

З метою розрахунку обсягу резерву під кредитні ризики та визначення чистого кредитного ризику аналітики банку мають проаналізувати стан кредитного портфеля. Аналіз кредитного портфеля та класифікація кредитних операцій здійснюються за такими критеріями:

- оцінка фінансового стану позичальника (контрагента банку);

- визначення якості обслуговування позичальником кредитної заборгованості за основною сумою і відсотками (з урахуванням комісій та інших платежів із обслуговування боргу) у розрізі кожної окремої заборгованості;

- спроможність позичальника надалі обслуговувати цей борг;

- рівень забезпечення кредитної операції.

Таким чином, ця методика має такі недоліки: експертний метод розробки методики, тобто відсутність статистичного моделювання, та ретроспективність аналізу. Адже основним критерієм міграції позики з однієї категорії в іншу є фактична наявність простроченої заборгованості за кредитною операцією.

Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно згідно з його внутрішніми положеннями щодо проведення активних операцій (кредитних) та методикою проведення оцінки фінансового стану позичальника (контрагента банку). При цьому необхідно враховувати вимоги положення НБУ № 279, яке передбачає необхідність визначення ґрунтовних, технічно виважених критеріїв економічної оцінки фінансової діяльності позичальників (контрагентів банку) на підставі аналізу їх балансів і звітів про фінансові результати в динаміці тощо.

Незважаючи на те, що перелік фінансових показників і порядок їх розрахунку банк визначає самостійно, можливий розподіл позичальників за їх фінансовим станом на три категорії: добрий, середній та поганий. Це значно підвищує достовірність визначення рівня кредитного ризику. Завдання ж банку – заздалегідь розрахувати та визначити, яка позика може в майбутньому стати проблемною.

На сучасному етапі розвитку західної банківської справи основним показником оцінки кредитоспроможності є не просто кредитний рейтинг позичальника, а ймовірність дефолту, що відповідає певному рейтингу. Присвоєння кредитного рейтингу вже не є основною метою оцінки кредитоспроможності, а лише одним із етапів такої оцінки.

У вітчизняній банківській практиці склалася дещо інша ситуація. З одного боку, комерційні банки змушені розраховувати показники та нормативи кредитного ризику відповідно до вимог НБУ. Ці показники не можуть бути дієвим інструментом управління кредитними ризиками, оскільки не лише не враховують відмінності, що об'єктивно виникають під час діяльності позичальників, а й неспроможні визначити рівень ризику на найближчу перспективу. З іншого боку, необхідність щоденного моніторингу кредитного ризику змушує банки розробляти власні розрахункові методики. Це ускладнює роботу банку, збільшує документообіг та витрати праці. Зокрема, переважна більшість банків з іноземним капіталом вимушені розраховувати рейтинг двічі: відповідно до вимог НБУ та відповідно до внутрішніх банківських рейтингових систем.

Національному банку України було б доцільно створити спільну з комерційними банками робочу групу для обговорення нагальних питань системи оцінки кредитоспроможності позичальників. Також дуже важливо врахувати досвід інших країн, зокрема Росії.

Отже, важливою причиною появи проблемних кредитів (залежно від специфіки позичальників та від намірів конкретного банку-кредитора) є недостатність вичерпної кредитної інформації, яка суттєво впливає на оцінку кредитоспроможності. Правильна оцінка кредитоспроможності неможлива без такої інформації.

Питання обміну інформацією через системи обігу кредитних ресурсів в Україні досліджено Німецькою консультативною групою з питань економічних реформ. Згідно з пропозиціями групи, є три дуже ефективні паралельні напрями розбудови таких систем:

- удосконалення державного реєстру ненадійних позичальників через запровадження обов'язкової участі комерційних банків у ньому і забезпечення конфіденційності інформації шляхом внесення відповідних змін до закону "Про банки і банківську діяльність";

- створення державного реєстру великих кредитів, які можуть бути потенційно небезпечними для стабільності всієї банківської системи; саме такий реєстр має вчасно інформувати комерційні банки та органи банківського нагляду про виникнення кредитних ризиків;

- сприяння розвитку приватних кредитних бюро через прийняття відповідного законодавства та створення сприятливих умов, адже кредитні бюро не потребують прямої участі уряду, але мають значний позитивний вплив на фінансову стабільність у країні та ефективний розподіл кредитів.

Дії Національного банку України останнім часом свідчать про високу активність у напрямі реалізації регулятором політики банківського нагляду відповідно до рекомендацій міжнародних експертів.

Таким чином, перспективним шляхом удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків є розробка та подальше вдосконалення єдиної рейтингової системи. Держава також має забезпечити вдосконалення механізму обміну кредитною інформацією для забезпечення точності рейтингової моделі, об'єктивності та неупередженості кредитних рішень. Цей комплекс заходів дає змогу суттєво поліпшити рівень оцінки кредитоспроможності позичальників, забезпечити вдосконалення її методики, а завдяки цьому поліпшити безпосередньо процес кредитування, принципи прийняття рішення, вдосконалити механізми управління кредитним портфелем банків, принципи кредитної політики та методи формування резервів адекватно до ймовірності дефолту позичальників та їхніх окремих кредитних операцій.

Наук. керівн. Литвиненко А. О.

Література: 1. Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків : Постанова Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. № 279 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0474-00>. 2. Печонкіна О. О. Удосконалення системи показників оцінки кредитоспроможності корпоративних клієнтів комерційного банку [Електронний ресурс] / О. О. Печонкіна. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com:80/11_EISN_2008/Economics/30587.doc.htm. 3. Лаврушин О. И. Банковское дело: современная система кредитования / О. И. Лаврушин. – М. : КНОРУС, 2009. – С. 39. 4. Ли В. О. Об оценке кредитоспособности заемщика (российский и зарубежный опыт) [Электронный ресурс] / В. О. Ли // Деньги и кредит. – 2005. – № 2. – С. 50–54. – Режим доступа : http://www.diplom.krsk.info/article_6.htm. 5. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала: уточненные рамочные подходы [Электронный ресурс]. – Базель II. – С. 394. – Режим доступа : <http://www.cbr.ru/today/PK/Basel.pdf>. 6. English W. Bank risk rating of business loans / W. English. – Federal reserve board, 1998. – Pp. 4.